

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ

Кучинська О.П., к.ю.н., професор

Академія адвокатури України

У статті автор розглядає деякі питання методики розслідування серійних убивств, що скоєні на сексуальному ґрунті. Розглядаються особливості огляду місця події, призначення судових експертиз, використання спеціальних знань (створення психологічного профілю).

Ключові слова: розслідування серійних убивств, початковий етап розслідування, спеціаліст-психолог.

Kuchinskaya O.P. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ СЕРИЙНЫХ УБИЙСТВ / Академия адвокатуры Украины, Украина

В статье автор рассматривает некоторые вопросы методики расследования серийных убийств, которые совершены на сексуальной почве. Рассматриваются особенности осмотра места происшествия, назначения судебных экспертиз, использование специальных знаний (создание психологического профиля).

Ключевые слова: расследование серийных убийств, начальный этап расследования, специалист-психолог.

Kuchinska O.P. SOME FEATURES OF THE INVESTIGATION SERIAL KILLINGS / Academy of advocacy of Ukraine, Ukraine

The author considers some issues technique investigation of serial murders that are committed sexual offenses. The features of the scene examination, appointment of legal expertise, special knowledge (the creation of psychological profiles).

Key words: serial murder investigation, the initial stage of investigation, an expert psychologist.

Кількість серійних убивств із кожним роком суттєво зростає, проте якість і результативність їх розслідування залишається на низькому рівні, оскільки їх розслідування – це складна багатоаспектна проблема, яка ускладнена відсутністю науково обґрунтованої криміналістичної методики.

За часів СРСР існування таких злочинів замовчувалося і термін «серія», «серійність» з'явилися спочатку в США в 70-80 роках ХХ сторіччя. «Серійність» стосовно вбивств розуміється як вчинення тим самим злочинцем або однією злочинною групою двох і більше однотипних або однорідних вбивств на конкретній території і протягом деякого часу, які пов'язані спільним мотивом [3, 67].

Якщо враховувати криміналістичні ознаки цих злочинів, то можна виділити наступні групи серійних вбивств: з корисливих мотивів (наприклад, під час нападів з метою заволодіння матеріальними цінностями); пов'язані із зґвалтуванням або задоволенням статевої пристрасті в іншій формі; у процесі протистояння організованих злочинних угруповань; на замовлення, які вчиняються особами, що перетворили цю діяльність у злочинну професію [7, 4]; з кровної помсти; вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості або під час проведення релігійних (псевдорелігійних) ритуалів (наприклад, сатаністами).

Найбільш розповсюдженими з вказаних груп є вбивства з корисливих мотивів (до них слід віднести і вбивства на замовлення, мотивом яких, переважно є ті ж самі спонукання). Серійні вбивства, які вчиняються на сексуальному ґрунті, у структурі інших вбивств вказаної категорії посідають друге місце, і складають майже один відсоток від їх загальної кількості (хоча за деякими прогнозами, вони мають тенденцію до зростання) [9, 3].

Загроза вбивств, які вчиняються на сексуальному ґрунті полягає в тому, що якщо особи з першої групи рано чи пізно зупиняють злочинний «промисел», то невикриті вбивці з другої групи (як правило, це – одиночки), у зв'язку з наявністю психопатології, ведуть «полювання» до кінця свого життя.

Виділяють наступні групи таких вбивств: 1) вбивства осіб жіночої статі та підлітків (жіночої та чоловічої статі) з метою подолання їх опору; 2) вбивства з метою забезпечення своєї безкарності після вчинення зґвалтування; 3) вбивства жінок до, під час або після вчинення зґвалтування, коли потерпілі вчиняють дії, які сприймаються злочинцями як тяжка образа; 4) вбивства, коли злочинець отримує статево задоволення від страждань, агонії жертв або з метою вчинення сексуального контакту з мертвою людиною [2, 10].

Одними з перших, хто звернув увагу на проблему розкриття та розслідування серійних вбивств, вчинених на сексуальному ґрунті, були психіатри, кримінологи та психологи, зокрема, Ю.М. Антонян, С.А. Афанасьєв, С.Н. Богомолва, А.О. Бухановський, А.Р. Павлов, Є.Г. Самовичєв та ін. У подальшому дослідження, спрямовані на створення відповідної криміналістичної методики, проводили науковці-криміналісти: В.М.Ісаєнко, М.М.Кітаєв, В.А. Образцов, А.А. Протасевич, А.Л. Протопопов, Л.А. Соя-Серко, А.Б. Соловйов та інші. Труди вказаних дослідників стали основою для вирішення деяких теоретичних проблем, пов'язаних із розслідуванням серійних вбивств, вчинених на сексуальному ґрунті.

Але до цього часу проблеми розкриття та розслідування серійних вбивств вказаної категорії в криміналістиці розглянуті недостатньо. Це, зокрема, пов'язано з тим, що методики розслідування інших груп серійних вбивств не завжди можуть застосовуватися при розслідуванні серійних вбивств, які вчиняються на сексуальному ґрунті. Тому в багатьох випадках розкриття таких злочинів є наслідком випадкового затримання злочинця або результатом залучення до розслідування значної кількості правоохоронців.

За таких обставин основною метою нашого дослідження є аналіз деяких особливостей початкового етапу розслідування цієї категорії злочинів, які входять до структури відповідної криміналістичної методики.

Важливим етапом розслідування, що позитивно позначається на процесі розкриття і розслідування справ, є встановлення серії – тобто отримання даних, на підставі яких слідчий може зробити висновок, що кілька однорідних вбивств вчинено за участю однієї особи або групи осіб. Своєчасне їх об'єднання в одне провадження дозволяє акумулювати інформацію, яка отримана раніше з різних справ, а потім більш цілеспрямовано та продуктивно використовувати цю інформацію, яка необхідна для розкриття і розслідування вбивств, що раніше знаходилися в роз'єднаних слідчих та оперативно-пошукових справах.

Таким чином, одна з основних проблем, що виникає під час розслідування таких справ – виявлення серії. Для цього слідчий проводить аналіз даних, які свідчать про збіг ознак, що дозволяє зробити обґрунтований висновок про вчинення вбивств однією і тією ж особою. До цих ознак, зокрема, відносяться: картина злочину (в тому числі наявність так званого «підпису» злочинця або *modus operandi*, а також злочинного автографа – *signature*^{*}); судово-медичні ознаки (фіксація, наприклад, стереотипного комплексу дій сексуальної спрямованості для всіх справ); певні спільні ознаки (однотипність) жертви (стать, вік, зовнішній вигляд, професія або рід занять); циклічність (певна періодичність вчинення злочину); спільний мотив (умовно або безумовно сексуальний) і таке ін.

Наявність зазначених ознак, їх виявлення в процесі вивчення матеріалів кримінальних справ дозволяє слідчому висунути обґрунтовану версію про наявність серії (інколи таку версію називають генеральною).

Основною проблемою при вирішенні питання про об'єднання справ в одне провадження є відсутність централізованої інформації щодо вчинення аналогічних злочинів на території області, регіону, держави або за її межами. Тому вкрай важлива чітка взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ з метою отримання інформації про інші злочини «серії». Підвищенню результативності розслідування справ зазначеної категорії може посприяти створення спеціальних слідчо-оперативних груп, на які було б покладено розслідування серійних вбивств.

Основою інформаційної бази розкриття та розслідування вказаних злочинів є місце події. З врахуванням особливостей осіб, які вчиняють вбивства на сексуальному ґрунті (зокрема, наявності в них психопатології), заслуговує на увагу позиція В.В. Седнева і В.А. Рябенка, які вказують на наявність зв'язку між слідами і особою, яка їх залишила. Зокрема, вони визначають чотири психолого-криміналістичного типу місця події: хаотичні, дезорганізовані, впорядковані й організовані [8].

* Автограф – це спосіб емоційного самовизначення злочинця і, на відміну від *modus operandi*, як дії, необхідної для вчинення злочину, автограф не несе якогось кримінального функціонального навантаження.

При вчиненні вбивства особою з психопатологією жертва злочину виступає як своєрідний пусковий механізм, що пробуджує у вбивці спогади про якусь подію, яка мала місце в минулому: хтось принизив або образив у дитинстві, якимось чином вчинив наругу над такою особою. Ці почуття (гнів, страх, ненависть) переносяться на випадкову жертву. Вбиваючи її, особа на якийсь час позбавляється болючих спогадів про приниження та безпомічність, які раніше пережила. Таким чином, акт вбивства в очах вбивці, з одного боку, – це кара за минуле, а з іншого – виправдання своєї злочинної поведінки, яка позбавляє його почуття вини.

Сексуальні посягання на жінок, які супроводжуються проявами особливої жорсткості, визначаються не стільки статевими потребами, скільки необхідністю вирішення ними своїх особистих проблем, в основу яких покладено несвідоме відчуття залежності від жінок (йдеться не про конкретну особу, а про жінку взагалі). З іншого боку, соціальне або біологічне неприйняття їх жінками, породжує страх можливості втрати своєї соціальної або біологічної визначеності, значимості, відповідного статусу, місця в житті. І цілком зрозуміло, що злочинець не може бути згоден з відведеною йому роллю. Тому гвалтуючи та вбиваючи жертву, тобто повністю пануючи над нею, він возвеличується у власних очах, підтверджуючи право на існування. Таким чином діє мотив самоутвердження, який володіє значною стимулюючою силою.

У разі нападів на підлітків і особливо дітей, детермінуються несвідомими мотивами зняття або придушення тяжких психотравмуючих переживань дитинства, пов'язаних з приниженням (переважно з боку батьків). При цьому вибір сексуального способу злочинного посягання визначається тим, що в даного чоловіка сексуальні стосунки викликають певні ускладнення. Вони, переплітаючись із небажаними спогадами дитинства, суттєво стимулюють вказані посягання. У таких випадках дитина або підліток також виступає як символ [1, 250].

Серійні вбивства, які вчинені на сексуальному ґрунті, таким чином є реалізацією певними суб'єктами на основі психічних реакцій, переживань і вчинків, пов'язаних із проявами і задоволенням статевого потягу [3, 8].

Розслідування кримінальної справи передбачає ретельний огляд місця події і трупа. Йдеться про такий огляд, який надає можливість для вичерпного аналізу місця злочину, що розслідується, про його специфічні особливості та отримання даних про маніпуляції з трупом. Огляд, зокрема, передбачає значну (порівняно із «звичайними» вбивствами) кількість фотознімків, відеозапис.

Важливе значення має точна дата настання смерті потерпілої особи. Це пов'язано з тим, що вибір злочинцем часу вчинення злочину не є випадковим: він обумовлений об'єктивними і суб'єктивними обставинами і несе інформацію про злочинця, особливо, якщо виявлені закономірності його вибору при вчиненні злочину. Тому під час огляду трупів, крім судово-медичних експертів, застосовуються знання інших спеціалістів: ентомологів, зоологів та ботаніків, за допомогою яких можна більш точно встановити час настання смерті [4, 14].

Серед джерел інформації, яку слідство отримує під час розслідування – висновки судово-медичної експертизи. Перед експертом потрібно поставити вичерпний перелік питань, пов'язаних із встановленням серійного характеру вбивства та встановленням наявності маніпуляцій з трупом. Експертиза повинна проводитись експертом, який брав участь в огляді місця події і трупа. Крім того, бажана присутність слідчого, у провадженні якого знаходиться справа, при проведенні експертизи.

Поглибленого вивчення слідством потребує оточення, занять та захоплень жертви, інших даних про особу, які характеризують її з усіх боків. Жертвами сексуальних маніяків завжди є незнайомі або малознайомі особи. При цьому якийсь зв'язок між вбивцею та жертвою існує, але природа цього зв'язку, стосовно вбивці, є емоційно-опосередкованою.

Після отримання слідчим інформації в результаті огляду місця події, судово-медичного дослідження трупа і даних про жертву проводиться її аналіз. Встановлення при цьому деяких ознак, наприклад, садизму, евіцерації, посмертних колотих або різаних поранень і таке ін., а також наявності певної зовнішньої схожості потерпілих, може бути підставою для обґрунтованого припущення про наявність у злочинця психопатії. У такому випадку це може бути підставою для залучення до справи як спеціаліста психолога, який з урахуванням всієї

інформації в справах «серії» може створити модель поведінки невідомого злочинця (на підставі психолого-психіатричної типології осіб, які вчинили аналогічні діяння в минулому); надати пропозиції щодо стратегії захвату (затримання) такої особи та рекомендації щодо особливостей допиту особи, яку підозрюють у вчиненні таких вбивств (надалі він може бути залучений і до проведення судово-психологічної або психолого-психіатричної експертизи).

За наявності ознак психологічної дисфункції в діяльності злочинця, психолог може створити його психологічний портрет (так званий «профіль»)

Ще Ганс Гросс пропонував своєрідний алгоритм розслідування злочинів, які вчинялися злочинцями з окремої соціальної групи – особами ромської національності. Він обґрунтовано вважав, що цим особам характерний специфічний комплекс психологічних властивостей, які обумовлені унікальністю їх життєвого укладу. В основу такої методики покладена ідея про те, що в слідах злочинної діяльності відображається сукупність психологічних властивостей, яка притаманна для представників кожної конкретної соціальної групи, і як наслідок – дає можливість для наступної ідентифікації їх в результаті аналізу слідів на місці злочину [5, 466-472].

Так, розроблена у ФБР США процедура створення «психологічного профілю» злочинця складає п'ять так званих кроків:

- ретельне вивчення або аналіз природи та сутності злочину і типів осіб (типологія осіб, які вчинили діяння в минулому);
- ретельний аналіз місця події;
- поглиблене вивчення оточення, занять та захоплень жертви (жертв) і підозрюваного;
- формування можливих мотивуючих факторів усіх задіяних у розслідуванні осіб;
- описання злочинця (на підставі зовнішніх проявів поведінки його можливої психологічної сутності) [6, 23].

Зокрема, у зазначеному «профіль» спеціаліст-психолог може описати та оцінити наступні характеристики злочинця: стать, вікові рамки; наявність (відсутність) родини; рід занять та рівень освіти; реакція на ситуацію розслідування та допиту; рівень сексуальної зрілості, чи може вчинити знову аналогічний злочин та ін. На підставі складення пошукового портрета злочинця спеціаліст розробляє рекомендації щодо використання інформації, яка закладена в «профіль»: як встановити злочинця і як тактично вірно його допитати з врахуванням його особистих ознак.

У подальшому отримана від психолога інформація використовується під час проведення обшуків за місцем проживання і роботи підозрюваного (для вилучення предметів, які свідчать про злочинну діяльність особи та ін.), допиту свідків з оточення підозрюваного та ін. [10].

Таким чином, викладене свідчить, що результативність розслідування серійних вбивств, які вчиняються на сексуальному ґрунті, пов'язана зі створенням відповідної криміналістичної методики розслідування злочинів зазначеної категорії, залученням до розслідування спеціалістів-психологів та створенням спеціальних слідчо-оперативних груп, на які повинно бути покладено розслідування справ вказаної категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонян Ю. Кроваво-сексуальные ничтожества / Ю. Антонян // Записки криминалистов. – Вып. 3. – М.: Юрикон, 1994. – С. 244-262.
2. Антонян Ю.М. Убийства ради убийства / Ю.М. Антонян. – М.: Щит-М, 1998. – 233 с.
3. Бояров В.І. Деякі питання криміналістичного забезпечення розслідування серійних убивств, вчинених на сексуальному ґрунті / В.І. Бояров // Вісник прокуратури. – 2001. – № 4. – С. 66-70.
4. Горбулинская И.Н. Использование специальных познаний в процессе расследования серийных убийств: первоначальный этап расследования: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / И.Н. Горбулинская. – Барнаул, 2007. – 22 с.

5. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908г. / Г. Гросс. – М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
6. Дуглас Д. Погружение во мрак / Д. Дуглас, М. Олшейкер – М.: КРОНН-ПРЕСС, 1998. – 448 с.
7. Исаенко В.Н. Организация расследования серийных убийств / В.Н. Исаенко // Законность. – 1999. – №2. – С. 2-4.
8. Седнев В.В. К вопросу о психолого-криминалистической характеристике осмотра места происшествия / В.В. Седнев, В.А. Рябенко. // Серийные убийства и социальная агрессия: что ожидает нас в XXI веке? – Ростов на Дону, 2001. – С. 442-445.
9. Усанов И.В. Проблемы раскрытия и расследования серийных убийств на сексуальной почве: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / И.В. Усанов. – Саратов, 2003. – 24 с.
10. Фомина А.С. Основные тактические операции при расследовании серийных убийств: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / А.С. Фомина. – Воронеж, 2003. – 24 с.

УДК 347.963: 347.94: 347.922

ДОКАЗУВАННЯ ПІДСТАВ ТА РОЗМІРУ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ ЯК ОБОВ'ЯЗОК ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ПО КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

Мала О.Р., здобувач

Національна академія прокуратури України

У статті аналізуються повноваження суб'єктів доказування підстав та розміру цивільного позову під час провадження по кримінальній справі. Визначається предмет доказування за цивільним позовом про відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Ключові слова: цивільний позов, моральна шкода, матеріальна шкода, кримінальне судочинство, предмет доказування.

Малая О.Р. ДОКАЗЫВАНИЕ ОСНОВАНИЙ И РАЗМЕРА ГРАЖДАНСКОГО ИСКА КАК ОБЯЗАННОСТЬ ПРОКУРОРА ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ В УГОЛОВНОМ ДЕЛЕ / Национальная академия прокуратуры Украины, Украина

В статье анализируются полномочия субъектов доказывания оснований и размера гражданского иска при производстве по уголовному делу. Определяется предмет доказывания по гражданскому иску о возмещении материального и морального вреда.

Ключевые слова: гражданский иск, моральный вред, материальный вред, уголовное судопроизводство, предмет доказывания.

Mala O.R. PROVING GROUNDS AND THE SIZE OF THE BILL OF COMPLAINTS AS A PROSECUTOR'S OBLIGATION DURING THE CRIMINAL PROCESS / National prosecutor's academy of Ukraine, Ukraine

The article deals with the analysis the powers of subjects, who proving grounds and the size of the bill of complaints during the criminal process. Peculiarities of purpose of proving in the bill of complaints for compensation for material and moral harm.

Key words: bill of complaints, material harm, moral harm, criminal process, purpose of proving.

Велике значення як для відшкодування шкоди, завданої злочинцем, так і для швидкого й повного розкриття злочинів та викриття винних, має доказування характеру і розміру завданої ними шкоди. Так, встановлення зазначених обставин відіграє важливу роль як для забезпечення відшкодування шкоди в повному обсязі, так і для правильної кваліфікації дій осіб, що вчинили злочин, призначення покарання тощо. У зв'язку з зазначеними обставинами не випадково характер і розмір шкоди, завданої злочинцем, разом із розміром витрат закладу охорони